
4. Kad mu je netko pokazao lijepo ukrašen štit, rekao je: „Momče, štit je krasan, ali Rimljaninu više pristaje da nadu drži u desnoj nego u lijevoj ruci.“

(Iz Plutarhových „Odgovora Rimljana“)

SKANDALO ZNA KRONIKA

198

Domicijan je jednom prvake senatora i vitezova ugostio na ovaj način. Dao je da se priredi jedna prostorija, posvuda potpuno crna — i po stropu, i po zidovima, i po podu, koji je ostavio golim i dao da se na nj postave ležajevi bez prostiraka. Potom je pozvao goste, same, bez pratilaca. Prvo je uz svakoga uzvanika dao postaviti stelu nalik na nadgrobnu, na kojoj je pisalo uzvanikovo ime i bila postavljena mala svjetiljka, onakva kakve vise u grobnicama. Potom su, nalik na duhove, ušli zgodni goli momčići, također premazani crnom bojom, obigrali uzvanike u nekom jezivom plesu i smjestili se podno njihovih nogu. Nakon toga donijeto je pred njih sve ono što je inače potrebno kad se prikazuju žrtve zadušnice, i to sve crno, u posudu slične boje. Dakako, zbog toga se svaki pojedini među njima stao plašiti i drhtati, očekujući neprestano da će ga svaki čas zaklati, pogotovu jer su i svi ostali šutjeli kao da više nisu među živima; jedino je Domicijan govorio, i to isključivo o smrti i klanju. Napokon ih je otpustio, i to tako da je prethodno uklonio njihove robove koji su čekali pred vratima i predao ih nekim drugima, nepoznatima, da ih prebace kolima ili nosiljkama. To im je ulilo još veći strah. Tek što je svaki od njih pristigao kući i jedva nekako stao dolaziti k sebi, obavijestili bi ga da je došao Augustov glasnik. Kad su na to stali očekivati da će sada svakako žaglaviti, netko bi unio srebrnu stelu, drugi nešto drugo od onoga pribora koji je bio postavljen na gozbi i koji je bio izrađen od najskupocjenijeg materijala. Potom bi ušao i onaj momčić, duh-zaštitnik, sada okupan i dotjeran. Tako su, pošto su cijele noći trpjeli strah, primili poklone.

Takvu je pobjedničku zahvalu — ili, kako je gomila govorila, takvu žrtvu zadušnicu — priredio Domicijan za one koji su poginuli u Daciji i Rimu.

NOVE KNJIGE***

Juraj Šižgorić Šibenčanin:
O SMJESTAJU ILIRIJE I O
GRADU ŠIBENIKU. Priredio i
preveo Veljko Gortan. Muzej
grada Šibenika, Šibenik 1981,
122 str.

Pri kraju prošloga stoljeća, 1899, izdao je Milivoj Šrepel u drugoj knjizi *Građe za povijest književnosti hrvatske* dotada neobjavljeno, više od pet stoljeća staro prozno djelo hrvatskoga latinista Jurja Šižgorića *De situ Illyriae et civitate Sibenici*. Na nesreću, Šrepel se pri izdavanju teksta mogao osloniti samo na loš prijepis mletačkog kodeksa u kojem se nalazi Šižgorićev spis (*Cicogna 2218, br. 3250*), tako da su se u izdanju potkrale mnoge ozbiljne pogreške. Bio je to glavni razlog — mogli bismo neveselo primijetiti: nikako usamljen, kad je riječ o izdanjima hrvatskih latinista — zbog kojega je Šižgorićev tekst valjalo ponovno izdati. Tu je zadaću preuzeo na sebe Veljko Gortan, proširivši je utoliko što je vlastito izdanje zamislio kao dvojezično.

Najveći dio knjige, dakako, zauzimaju izvorni Šižgorićev tekst i paralelni hrvatski prijevod (str. 12–59). Slijede latinske i hrvatske bilješke te latinsko i hrvatsko kazalo imena (str. 60–76). Preostali dio knjige čine faksimil ru-

kopisa (str. 77–99), studija Ante Šupuka *Juraj Šižgorić, hrvatski latinist i pjesnik humanist* (str. 101–120), te dvije bibliografije: izdanja Šižgorićevih djela (str. 120) i literature o njemu (str. 121–122).

Kratka Šižgorićeva spis, uz uvodnu posvetu mletačkom knezu Šibenika Antoniju Calbu i epilog, obasiže sedamnaest poglavlja. U prvim se dvama govoru o morfološkim i etimološkim problemima vezanim uz imenicu „Illyria“. Treće, četvrto i peto poglavlje tumače etnički sastav Ilirije, njezine granice i njezinu kulturnopovijesnu ulogu. U šestom se poglavlju izdvaja Dalmacija, „najuglednija ilirska pokrajina“, pa se potom, u poglavljima sedmom i osmom, govori o njezinim stanovnicima i gradovima. Deveto poglavlje pretrša etimologija imena „Šibenik“, deseto granice grada, jedanaesto njegovu kopnenu okolicu, dvanaesto otoke, trinaesto susjedna mjesta. Četrnaesto je poglavlje posvećeno znamenitostima unutar gradskih zidina, petnaesto šibenskim blagdanima, šesnaesto suvremenim političkim prilikama, a posljednje, sedamnaesto, zanimljivim folklornim detaljima.

Trijezno valja priznati da Šižgorićevo djelo ne može danas naići na ozbiljnije zanimanje izvan kruga neposredno zainteresiranih književnih stručnjaka.

199

Njegove su odlike takve da se ne moramo bojati hoćemo li pri vrednovanju upotrijebiti neki prejak pohvalni atribut. No iz književnopovijesne perspektive to nije nevažno djelo. Njime se u okviru hrvatskog latinizma ustanovljuje tradicija lokalnih gradskih monografija, u kojoj će se, između ostalih, javiti i Grijević nedovršenim epom o Epidauru i Bolica svojim kratkim stihovanim opisom Kotora. Riječ je o vrsti koja modernom čitaocu vjerojatno ne znači mnogo, no koja je u novolatinskoj književnosti — naročito u razdoblju humanizma — često privlačila vrlo ugledna imena. Navedimo za primjer jedan nacionalni latinitet — njemački — i tekstove koji govore samo o jednom gradu — Nürnbergu. Nepunih desetak godina poslije Šižgorića sastavlja Konrad Celtis poznatu raspravu *De situ ac moribus Norimbergae* (1495); četrdeset godina kasnije Eoban Hesse proslavlja i sebe i grad epilijem *Norimberga illustrata* (1532). Oba teksta, po općem uvjerenju, pripadaju među značajna ostvarenja onovremene njemačke književnosti na latinskom jeziku; na književnopovijesnu veličinu njihovih tvoraca ne treba posebno podsjećati.

Izdanje Veljka Gortana pruža autoritativnu interpretaciju teksta, i u čitanju rukopisa, i u njegovoj filološkoj obradi, i u popratnom prijevodu. Visok standard ovoga izdanja razumljiva je posljedica dugotrajna autorova interesa za Šižgorića, interesa koji se u proteklih četvrt stoljeća očitovao u nizu specijalističkih rasprava, trima izdanjima tekstova i kraćem prijevodu. Nedvojbeno je da ovim izdanjem Šižgorićevo djelce napokon dobiva priliku da bude iskorišteno onako kako je

bilo sugerirano već naslovom edicije u kojoj je prvobitno bilo objavljeno — kao zanimljiva književnopovijesna građa.

Darko Novaković

Contemporary Literary Hermeneutics and Interpretation of Classical Text / Herméneutique littéraire contemporaine et interprétation des textes classiques. Uredio Stjepan Krešić, Éditions de l'Université d'Ottawa / Ottawa University Press, Ottawa 1981, 332 str.

Urednik ovoga zbornika, umirovljeni profesor sveučilišta u Ottawi, organizirao je od 9. do 11. studenoga 1978. međunarodni simpozij o suvremenoj književnoj hermeneutici i interpretaciji antičkih književnih tekstova. Na skupu su, bilo osobno bilo dostavljenim priložima, sudjelovali ugledni predstavnici obiju neposredno zainteresiranih strana: suvremene hermeneutike, prvenstveno književne, i klasične filologije. Dvije su grupe, prema urednikovim riječima, „pokušale uspostaviti kreativan i kritički dijalog između filozofijskog shvaćanja o tome što bi morala činiti interpretacija i književne interpretacije klasičnih filologa“ (str. 8).

Tri se velike cjeline ističu u zborniku. Prva se bavi filozofijskim temeljima književne interpretacije, druga teorijskim i praktičnim problemima filološke interpretacije, dok se u trećoj

filolozi i hermeneutičari naizmjenice ogledaju u interpretaciji dvaju lirskih tekstova rimske književnosti.

Prvi, teorijski najvažniji dio zbornika čine prilozi petorice autora: Richarda Palmera (*Allegorical, Philological and Philosophical Hermeneutics: Three Modes in a Complex Heritage*, str. 15–37), Paula Ricoeura (*Explanation and Understanding*, str. 39–51), Michaela Murraya (*The New Hermeneutic and the Interpretation of Poetry*, str. 53–73), Petera McCormicka (*Problems with Literary Truths*, str. 75–90) i Davida Hoya (*Must We Say What We Mean*, str. 91–106). Palmerova studija, koja je s mnogo razloga u zborniku objavljena kao uvodna, raspravlja o trima temeljnim hermeneutičkim koncepcijama u evropskoj kulturnoj tradiciji i određuje razdoblja njihove najveće aktualnosti. Tako alegorijska interpretacija dominira u antici i srednjovjekovlju, dok filološka interpretacija, kojoj teorijsku pozadinu pruža hermeneutika „otvorena značenja“, stječe prevlast u renesansi. Suvremena filozofijska hermeneutika, kao vremenski najmlađa hermeneutička koncepcija, „ne nadomješta filološku hermeneutiku“ već predstavlja „filozofijsku refleksiju o svekolikoj interpretaciji teksta“ (str. 31). Studija je popraćena skicom šestomne antologije hermeneutičkih tekstova, od *Egipatske sanjarice* iz drugog milenija prije nove ere do tekstova Heideggera, Gadamera, Ricoeura i Derride. Prilog Paula Ricoeura ulomak je iz njegove poznate knjige o teoriji interpretacije. Slijedeći bogatu hermeneutičku tradiciju, u kojoj ponekad nije teško otkriti i neposredne stimule (npr. Diltheya, u tvrdnji da je interpretacija „... razumijevanje

primijenjeno na zapisane izraze života“, str. 40), Ricoeur aktualizira staru Fregeovu dihotomiju smisla i značenja i zaključuje: „Razumjeti tekst znači slijediti njegovo kretanje od smisla prema referenciji“ (str. 51). Središnji dio ogleđa Michaela Murraya predstavlja odjeljak o „istini poezije“. Pošto je odbacio dvije podjednako neprihvatljive estetike — „formalističku“, kojoj propagatore nalazi među ruskim formalistima, u Praškoj školi i među strukturalistima, te „historicističku“, kojoj zagovornici ostaju neimenovani, ali ih očito treba tražiti i među klasičnim filozofima — Michael Murray čvrstu točku vlastite teorije interpretacije pronalazi u pojmu „semantičkog mjesta“ pjesme. Rani Heidegger, koji se već ovdje pokazuje kao neosporno najznačajnija Murrayeva inspiracija, presudno utječe i na nastavak njegove rasprave — kako sadržajno, tako i na razni izrazi: „Budući da pjesničko djelo ustanovljuje semantičko mjesto, koje je zbivanje istine, o pjesmi možemo govoriti kao o aletičkom /alēthēial/ događaju riječi“ (str. 67). Predmet zanimanja Petera McCormicka jest *quaestio vexatissima* suvremene književne teorije — narav istinā koje nudi književni tekst. Detaljna autorova analiza ne presuđuje u korist nijednoga od aktualnih pristupa. Po njemu, ni logičar ni hermeneutičar ne pružaju zadovoljavajući odgovor na pitanje o istini fikcije, pa cio problem zahtijeva ponovno detaljno pretresanje (str. 90). Problem kojim se pozabavio David Hoy precizno je naznačen tek u podnaslovu (*The Grammatological Critique of Hermeneutics*). Analizirajući dva naizgled nepomirljiva koncepta, hermeneutičku *interpretaciju*, koja pretpostavlja jedinstvo teksta, i grama-

tološku *dekonstrukciju*, koja traga za njegovim nejedinstvom, Hoy nastoji pokazati da gramatološka teorija čitanja, kakvu zastupa Derrida, ne predstavlja potpun raskid s hermeneutičkom interpretativnom tradicijom (str. 105).

Tek letimično možemo naznačiti čime se bave prilozi klasičnih filologa okupljeni u drugom odjeljku zbornika. Bruno Gentili raspravlja o arhajskom grčkom pjesništvu iz perspektive suvremene teorije usmene književnosti (*The Interpretation of the Greek Lyric Poets in Our Time: Synchronism and Diachronism in the Study of an Oral Culture*, str. 109–120; talijanski original publiciran je 1969). Viktor Pöschl jedan od ozbiljnih propusta tradicionalne filološke interpretativne prakse pronalazi u redukciji pjesničkog diskursa na spekulativni (*The Interpretation of Images and Symbols*, str. 121–130). Filologiju i lingvistiku suprotstavlja u svom članku Antonio Tovar (*La philologie et la linguistique dans l'interprétation des textes latins*, str. 131–139). Jean-Pierre Chausserie-Laprée uz pomoć strukturalističke stilistike interpretira ulomke iz Vergilijeve „Eneide“ i Tita Livija (*Une approche stylistique des textes littéraires*, str. 141–150). Charles Segal interpretira Sofoklova „Kralja Edipa“ kao dramu onemogućene komunikacije (*The Music of the Sphynx: The Problem of Language in Oedipus Tyrannus*, str. 151–163). Fabio Cupaiolo analizira poznatu Horacijevu odu *Integer vitae* (I,22) i jedinstvo teksta pronalazi u atmosferi vedrine koju sugerira svaki odjeljak pjesme (*Contribution à l'interprétation d'Horace lyrique: l'ode I,22 /Integer vitae/*, str. 165–174; talijanski

original objavljen je 1971). Na sličnu zadataku, interpretaciji jedne Sapfine pjesme, okušao se Aurelio Privitera (*Les rets d'Aphrodite. Interprétation de la première ode de Sapho*, str. 175–200; opsežnija talijanska verzija objavljena je 1967). Ann Bergren s pozicija strukturalne antropologije interpretira ulomak iz Odiseje koji smatra emblematičnim za cjelinu Homerovih epova (*Helen's „Good Drug“: Odyssey IV, 1–305*, str. 201–214). John Sullivan pokazuje kako kulturne i književne mijene utječu na moderno razumijevanje opscenosti u Marcijalovim epigramima (*Synchronic and Diachronic Aspects of Some Related Poems of Martial*, str. 215–225). Pierre Colaclidès nastoji pokazati na kojim se unutarjezičnim argumentima može zasnovati interpretacija najčuvenijeg Katulova distiha (*Odi et Amo. Une lecture linguistique du c. LXXXV de Catulle*, str. 227–233; riječ je o doručenoj verziji članka koji je prvobitno objavljen 1969). Froma Zeitlin obrazlaže svoju koncepciju semiotičke analize na Eshilovoj „Sedmorici protiv Tebe“ (*Language, Structure, and the Son of Oedipus in Aeschylus' „Seven Against Thebes“*, str. 235–251). Carmelo Salemme analizira narativne aspekte Lukrecijeva didaktičnog epa (*Structures temporelles dans le „De Rerum Natura“*, str. 253–271; talijanski original objavljen je 1979).

Posljednji, treći dio zbornika posebno je zanimljiv, jer se na identičnom zadataku – interpretaciji Horacijeve „Ode Soraktu“ (I,9) i Katulove tužbalice *Miser Catulle* (c. VIII) – sučeljuju filolozi i hermeneutičari. Na žalost, taj zanimljivi odjeljak nemoguće je adekvatno prikazati jer je svaki od

tekstova klasična, kompleksna *Einzelinterpretation*. Spomenimo ipak da u prvom slučaju, Horacijevoj odi, na zajedničku interpretaciju petorice klasičnih filologa (Quinna, Colaclidès, Sullivan, Segala, Pöschla) s hermeneutičkih pozicija odgovara Michael Murray (str. 277–280 i 281–285). Raspravu o Horacijevu tekstu završavaju dvije refleksije, filološka i hermeneutička, o interpretacijama koje su prethodile (Charles Segal: *Of Interpretation, Philologic and Hermeneutic*, str. 287–292; Richard Palmer: *Philosophical Hermeneutics and the Interpretation*, str. 293–298). Na Krešičevu interpretaciju Katulove pjesme (str. 299–316) odgovaraju Peter McCormick (str. 317–326) i Hans-Georg Gadamer (str. 327–332).

Ako je deskripcija zbornika imala pokazati raznolikost njegova sadržaja, analiza najvažnijih teorijskih postavaka koje su u njemu iznesene morala bi pripomoći da uočimo njegovo problematsko jedinstvo.

Urednik je, aludirajući na Marcijana Kapelu, zbornik najavio kao „brak filozofije i filologije“. Veza se, međutim – da nastavimo istim metaforičkim tragom – nije pokazala osobito čvrstom, jer je jedan partner već u samom početku pokazao nesklonost prema harmoničnom zajedničkom životu. Uprkos povremenoj taktičnosti u formulacijama nekih hermeneutičara, pa i očitim nijansama u njihovu pristupu, klasična je filologija gotovo neprestano bila izvrgnuta vrlo ozbiljnim prigovorima, s dalekosežnim posljedicama i po njezinu metodologiju, u najširem smislu, i po njezinu interpretativnu praksu. Obrana, valja priznati, nije uvijek

bila najuspješnija. Štaviše, neki su žestoki napadi, očito i zbog načina na koji se prikupljaju prilozi za skup ovakve vrste, ostali bez ikakva odgovora.

Što se filologiji najviše zamjera?

Prvi je ozbiljan prigovor taj da je filološka interpretacija *metodološki neosvijestena*. Neovisno o tome kako valja suditi o njezinim konačnim ambicijama – da li joj je tekst cilj ili samo put do nekih drugih znanja – filološkoj se interpretaciji prigovara da ne razmišlja o svojim temeljnim pretpostavkama. Ono što traži u tekstu, traži bez refleksije o svrsi potrage, o njezinoj iscrpnosti, eventualnoj komplementarnosti s drugim interpretativnim postupcima. U takvu se prigovoru filozofijska hermeneutika sama ne nameće kao metoda (Gadamer, str. 328), pogotovu ne kao nova, „superiorna metoda egzegze“ (Palmer, str. 32); njezina je jedina dužnost da podsjeti filologiju kako je slabo sklona introspekciji. U odgovoru na filološku interpretaciju Horacijevu ode Palmer najžučnije prigovara *načinu* na koji je Sullivan sazeo egzegzu petorice filologa, jer je izostalo ono što je za filozofijsku hermeneutiku od „krucijalne važnosti: kako se različiti interpretatori odnose prema pjesmi, što je svaki od njih smatrao zadaćom interpretacije, što je svaki od njih tražio i nalazio u pjesmi“ (str. 294).

Filologija bi se od ovoga prigovora mogla braniti na nekoliko načina. Ponajprije, nije točno da on pogađa cjelinu njezine interpretativne prakse, pogotovu ne ako se obaziremo samo na posljednja desetljeća. Dakako, ilu-

zorno je očekivati da se u svakoj interpretaciji nekog klasičnog teksta nađe eksplicitna, diskurzivna formulacija o tome kako predloženo čitanje nije ni konačno ni jedino moguće. No čak kad bi prigovor u svim slučajevima bio valjan, teško bi bilo povjerovati da je vrhunska zadaća filozofijske hermeneutike ukazivanje na tuđu interpretacijsku borniranost. Hermeneutičar takve orijentacije očito će potražiti još neki zadatak za sebe, osim onoga da svakom interpretatoru dobacuje *Memento quia pulvis es ...* Pokušaji da se filozofijska hermeneutika oslobodi takva isključivo negativnog programa vidljivi su i u ovom zborniku. Gadamer, čije smo ortodoksno odbacivanje metode već spomenuli, i sam sa čuđenjem mora konstatirati kako Paul Ricoeur govori o nekoj „hermeneutičkoj metodi“ (str. 328). Na sličan način i Palmer, uz navedenu tvrdnju u filozofijskoj hermeneutici kao metodološkoj refleksiji, a nipošto kao metodi, nevoljko priznaje kako to ne znači da filozofijska hermeneutika nije i metodički utjecala na interpretativnu praksu i navodi primjere iz njemačke znanosti o književnosti (str. 31, bilj. 54). No najozbiljnije iskušenje antimetodična filozofijska hermeneutika doživljava u interpretacijskim ogledima samih hermeneutičara. I Murray i Palmer Horacijevu „Odu Soraku“ raščinjaju prema glasovitom Heideggerovu „četverokutu“ zemlje i svijeta, božanskoga i ljudskoga, i time *de facto* zagovaraju *jedan* tip interpretacije, koji ima — makar vrlo skromne — vlastite metodičke pretpostavke (Murray, str. 282; Palmer, str. 297).

Drugi važan prigovor, neposredno povezan s prvim, tiče se *usmjerenosti*

interpretacijskog interesa. Filologiji se, i onda kad se nađe koja pomirbena riječ za njezine kratkoročne rezultate, ozbiljno zamjera da ne poštuje specifičnost književnog teksta, njegov umjetnički karakter. „Hermeneutika kao filozofija interpretacije skreće našu pažnju na činjenicu da ni filološka, ni historijska, ni formalna analiza ne postupa s tekstom pjesme kao s *umjetninom*“ (Palmer, str. 295). Prigovor djeluje toliko uvjerljivo da uza nju pristaje i tako utjecajan klasični filolog kao što je Pöschl: „/Filolog/ je sklon pjesnički tekst promatrati kao prozu koja ima metrički oblik i koja je nejasnija i netočnija od objektivne deskripcije“ (str. 121).

Kakva je obrana filologije od ovoga prigovora? Moglo bi se tvrditi da su književni tekstovi tek dio — kulturno-povijesno možda najvažniji, ali ipak tek dio — golemo korpusa koji filologija mora proučavati. No, proučavati „Eneidu“ i zbirku veterinarskih recepata na isti način doista je daleko od zdrave pameti, i ako je filologija to ponekad činila — a činila je — skrušeno mora priznati da je bila duboko u krivu. To, međutim, nipošto ne znači da savjet o poštovanju estetičke posebnosti književnoga teksta treba prihvatiti u onom obliku u kojem nam se nudi. Zahtijevajući energično da se književna umjetnina prvenstveno respektira u svojoj umjetničkoj posebnosti, Palmer — i ne jedini on od hermeneutičara zastupljenih u ovom zborniku — previđa, neugodno po vlastitu teorijsku konzistentnost, povijesne korijene našega, modernog poimanja „književnoga“ i „umjetnine“. I kratak uvid bilo u koju iscrpniju povijesnu studiju o temeljnim pojmovima

evropske estetičke tradicije pokazat će da se distinktivna obilježja antičkog pjesništva prema ostalim umijećima (a ne *umjetnostima* u današnjem smislu!) ne mogu tražiti samo u uskoj estetičkoj sferi: „U svesti Grka poeziju su ... izdvajale prvo proročanske odlike, drugo — psihagoške, treće — njeno metafizičko značenje, četvrto — njeno moralno-vaspitno značenje“ (W. Tatarkiewicz: *Istorija šest pojmova*, preveo Petar Vujičić, Beograd s.a., str. 85). Treba li doista prizivati u pomoć tako banalne argumente kao što su Horacijevu *aut delectare aut prodesse?* Dakako, ove primjedbe ne treba nipošto shvatiti kao pokušaj da se sinkronijski kriteriji nametnu kao jedini put prema adekvatnom razumijevanju teksta. No zacijelo neće hermeneutički valjati ni obrnuto, naime, da se apsolutiziraju kriteriji nastali u povijesno udaljenom razdoblju i da se tekst očitava *samo* u kodu koji je nametnula povijesna distancija. Moguće je stoga istovrsnu pogrešku dokazati i filologiji i filozofijskoj hermeneutici, barem onakvima kakve su pretežno obrazlagane u ovom zborniku: ako je prva, u želji da se približi tekstu, zaboravila odakle je krenula, druga nije ni krenula, a uvjeren je da se nalazi u blizini cilja.

Iz drugoga prigovora, formulirana ovako kako smo netom izložili, proistječe i treći — posljednji koji na ovom mjestu smatramo vrijednim pretresti. Što je *svrha interpretacije* — svake, pa i „filološke“? Ako je bit teksta u njegovoj estetičkoj dimenziji, i ako interpretacija postaje nužnom onda kad je tekst postao nerazumljiv, jasno je da će temeljni zadatak interpretacije biti da omogući što bolje uočavanje upravo te, potisnute dimenzije. Poslu-

žimo se formulacijom Petera McCormicka: „Čini se da težnja klasičnog filologa — u osnovi težnja za objašnjenjem — ukoliko je na prihvatljiv način ispunjena, proširuje naše vladanje pjesmom, dok deskriptivni ciljevi hermeneutičara, ukoliko su na prihvatljiv način ispunjeni, proširuju naše odgovore na pjesmu“ (str. 324). Radikalniji je, kao i inače, Palmer, koji u nastavku citirane tvrdnje o neprimjerenosti filološke, historijske i formane analize osnovnu njihovu slabost nalazi u tome što „potpuno ostaju bez odgovora na pitanje kako informacija koju one pribavljaju može biti integrirana u recepciju teksta *kao umjetnine*“ (str. 295).

Ostavimo po strani protuprigovore koje smo već naveli — o tome kako se iza takvih tvrdnji očigledno nalaze specifični novovjekovni pojmovi i književnosti i umjetnosti — i jedan koji bismo sada mogli iskoristiti: naime, da je riječ tek o jednom, povijesno prilično mladom poimanju estetičkog doživljaja (usp. npr. Tatarkiewicz, o.c., str. 299–325). Lako se može zamisliti da će u nekim slučajevima sav interpretatorov trud, ako je ovako zamišljen, ostati uzaludan, jer se u našoj književnopovijesnoj situaciji jednostavno *ne može* rekreirati ona estetička provokativnost koju su neki tekstovi baštine pokazivali u drugačijim povijesnim okolnostima. Poslužimo se jednim prizemnim primjerom. Ako je neki fikcionalni tekst zanimljiv — za nas, danas, — dijelom i po tome koliko je nepredvidljiva priča koju nudi, nema dvojbe da će taj dio njegove atraktivnosti otpasti ukoliko smo za priču doznali drukčijim posredovanjem — iz drugih tekstova, ili, štaviše, iz drugih medija. Posao hermeneutičara neće ta-

da biti da proširuje lepezu naših odgovora na tekst (bio bi to neostvariv zadatak), već da pokazuje zašto je danas ta lepeza toliko uska. To bi, prema našem uvjerenju, morao biti alternativan oblik hermeneutičkog napora oko teksta, oblik za koji imamo razloga vjerovati da bi u pristupu antičkim književnim tekstovima, koji su u evropskoj književnoj tradiciji vremeniski najnepristupačniji, morao biti barem jednako djelotvoran kao onaj koji se višekratno nudi u ovom zborniku. Uostalom, takvu shvaćanju interpretacijske zadaće klasična se filologija, barem jednim svojim dijelom, već uspjela približiti (usp. prikaz knjige Kennetha Quinna: *Texts and Contexts*, L & G 18, 133–136).

Analizu hermeneutičkih prigovora i nabranje mogućih odgovora na njih ne bi nikako trebalo shvatiti kao bezuvjetnu obranu filologije, pogotovu ne onoga dijela njezine interpretativne prakse koji se, uvjeren u vlastitu samorazumljivost, odavno nije zapitao za vlastito teorijsko polazište. Ističući slabost nekih ključnih točaka hermeneutičke optužnice htjeli smo jedino pokazati kako filologija ne može biti prestrogo osuđena na temelju takvih optužaba. No, ako i jesmo skloni tomu da filologiju oslobodimo u nedostatku dokaza, ne znači da nemamo valjana razloga sumnjati u njezinu nevinost. Upravo po tome što nam je pružio izvrstan povod da neke sumnje u valjanost teorijske pozadine filologije odbacimo, a druge pokušamo artikulirati, ovaj zbornik predstavlja jednu od najdragocjenijih teorijskih provokacija koju je klasična filologija doživjela u posljednje vrijeme.

Darko Novaković

Aristotel: NIKOMAHOVA ETIKA. Prijevod s izvornika, bilješke i rječnik nazivlja Tomislav Ladan. Filozofska redakcija Danilo Pejović. Biblioteka „Politička misao“, Fakultet političkih nauka, Zagreb, 1982, XXXIX + 269 str.

Prijevod Aristotela na hrvatski ili srpski jezik relativno su oskudni i u odnosu prema bogatom Aristotelovu opusu, i u odnosu prema objavljenim prijevodima drugih grčkih filozofa. Premda je Aristotel jedan od najvećih umova antičkoga svijeta (ako ne i najveći), vjerojatno su pregnantnost njegova stila, koji je nerijetko doista težak, te određeni terminološki problemi bili oni razlozi koji su najviše odvrćali prevodioce. Stoga svaki novi prijevod nekog Aristotelova djela znači mnogo već samom svojom pojavom.

Upravo nedavno izašao je prijevod Aristotelove *Nikomahove etike* iz pera Tomislava Ladana. Prije toga jedini prijevod ovog djela na hrvatski ili srpski objavljen je u Beogradu 1958, a sačinila ga je Radmila Šalabalić.

Nikomahova etika jedan je od najpoznatijih pa i „najutjecajnijih“ Aristotelovih filozofskih spisa. Etički problem u Aristotelovoj sistematizaciji pripadaju području praktične filozofije. Etika istražuje ljudsko djelovanje u odnosu prema drugima, koje se sastoji u težnji da se postigne sreća. Za to nije dovoljno samo znanje, kako je mislio Platon, već je potrebna i volja koja će ljudske postupke usmjeriti k dobrim i korisnim stvarima. Same vrline dijele se na razumske (znanje, razboritost...) i na moralno-etičke (hrabrost, pravednost...), a sre-

dina između dvije krajnosti pokazuje se u moralnom djelovanju kao ono najbolje.

Pri prevođenju filozofskih djela određivanje značenja pojedinih termina čini jednu od glavnih poteškoća pred kojima se prevodilac nalazi, a kod Aristotela je, uz već spomenutu pregnantnost izraza, ona osobito izražena. Tomislav Ladan odlučio se, kako sam kaže u *Pogovoru*, za prijevod koji će što vjernije i doslovnije prenijeti Aristotelov tekst, a manje težiti njegovu posuvremenjivanju u smislu glatkoće i čitkosti, koje bi na neki način zastirale bitnu poruku djela. Kloneći se takva posuvremenjivanja, prevodilac nije opet toliko zastranio u doslovnost koja bi, barem na planu izraza, potpuno slijedila izvornik. Moglo bi se naći mjesta za koja bismo htjeli da su „čitkija“, međutim ono što nam se čini važnim jest činjenica da je prijevod razumljiv i da prenosi smisao originala. Kad kažemo razumljiv, mislimo onda na onu vrijednost koja često zna izostati u mnogim prijevodima, pogotovo s područja filozofije.

I dok onome kako je prevedeno ono što piše ne možemo naći gotovo nikakve zamjerke, mnogi će čitalac biti iznenađen kako je prevedeno ono što riječ znači. Radi se naime o mnogobrojnim filozofskim terminima, pa i običnim izrazima, koje Tomislav Ladan prevodi riječima relativno neobičnima po svom obliku. Ponekad upotrebljava i arhaizme, a počesto stvara i neologizme. Svrha je takva postupka prema riječima prevodioca: „... što točniji prijenos izvornog smisla, dakle: što veća približenost ne samo u sadržaju nego i u obliku. Naravno, toga se načela treba držati samo ukoliko ne dovodi u pitanje

temeljnu jasnoću i dostupnost teksta“ (str. 246). Međutim, postavlja se pitanje da li je ta jasnoća ostvariva upotrebom arhaizama, koji doduše točnije pogađaju smisao izvornika od suvremene riječi opterećene novovjekovnim filozofskim značenjem, ali koji su, budući da su arhaizmi, isto tako više-manje nerazumljivi. Isti je slučaj i s neologizmima, pogotovo onima koji se tiču apstraktnih pojmova. Neologizmi, većinom zasnovani na etimološkom principu, također negdje „vise u zraku“, ako se ne poznaje originalni tekst. Otrcane internacionalizme zaista treba izbjegavati, no da li treba pod svaku cijenu tražiti novokovanicu i tamo gdje postoji naša riječ, samo zato što ona uz značenje koje se traži ima još neka? Mnogi „neobični“ oblici, karakteristični i inače za pisanje Tomislava Ladana, obranjeni su doduše s jezične strane, ali su ranjivi, čini nam se, s druge — komunikativne. Ustaljenost nekog izraza nije doduše dovoljan razlog da se on ne bi mogao promijeniti, ali dovoljan razlog jest njegova razumljivost, bez obzira na eventualnu karakterističnost izraza izvornika. Evo nekoliko takvih primjera: rođaj, nepravednina, međutak, razludžba, lječidba, srednost itd.

Treba posebno istaći da se većina ključnih filozofskih termina nalazi objašnjena ispod teksta uz originalan navod na grčkom jeziku, te da je na kraju knjige donijet grčko-latinsko-hrvatski rječnik temeljnih pojmova ili nazivaka koji sadržava preko 650 riječi.

Damir Salopek

Umjetnost riječi 1-2/1982

Ovaj dvobroj **Umjetnosti riječi**, što ga je uredništvo nastojalo uokviriti temom *Temeljni pojmovi znanosti o književnosti* (kako stoji na dodatnom ovitku časopisa), donosi i dvije kraće studije relevantne i za područje časopisa *Latina et Graeca*.

Prvi je članak Vladimira Vratovića **Novolatinska filologija i klasična filologija (Metodološke granice)** što ga je autor podnio kao referat na znanstvenom skupu *Antiquitas ac tempora nostra* u Novom Sadu 1980. godine (sudeći prema izdanju istog članka u časopisu *Živa antika* 1/1982). Kako već sam naslov naznačuje, autor nastoji odrediti pojam novolatinske (neolatinske) filologije, njezine metodološke osobine i njezine dodirne (ili granične) točke sa srodnim znanstvenim disciplinama: klasičnom filologijom i ostalim neofilologijama.

Vremensko određenje korpusa što ga V. Vratović smatra korpusom neolatinske književnosti prvo je pitanje na koje je trebalo dati odgovor. Autor smatra granicom srednjovjekovne latinske književnosti i neolatinske književnosti godinu 1300. Dakako, ne radi se ovdje o granici koja bi svojom neprikošnovenošću mogla presjeći obostrane tokove, pa autor početke neolatinske književnosti određuje razdobljem ranog humanizma u Italiji. Takvo je rješenje, uostalom, prihvaćeno i na II međunarodnom kongresu za neolatinske studije 1973. u Amsterdamu.

Kad se, dakle, unutar korpusa književnosti pisane latinskim jezikom mogao relativno jasno odrediti korpus neolatinske književnosti, a ujedno se tokom proučavanja te književnosti kristalizirala i nova metodologija pristupa neolatinskoj književnoj produkciji, nastalo je novo znanstveno područje neofiloloških studija: neolatinska filologija. Dakako, kao zasebno znanstveno područje ona je stara tek desetljeće, no njezini začetci sežu, prema Vratoviću, pola stoljeća unatrag, sve do tridesetih godina ovog stoljeća, kada se javljaju prvi radovi u kojima se neolatinska književnost počinje tretirati zasebno.

Pitanje samostalnosti neolatinske filologije kao znanstvene discipline krije i dosta nedoumica. Najbitnija je, svakako, kako pronaći metodološke granice između neolatinske filologije, te klasične filologije i ostalih neofilologija. Autor je taj odnos ovako izrazio: "Novolatinska je filologija ukorijenjena na neki način u klasičnoj filologiji, a tiješne veze (...) vezuju je s opstojećim neofilološkim disciplinama. U odnosu na antiku i klasičnu filologiju temeljna je, dakako, spona latinski jezik, a u odnosu na evropske (i dijelom izvan-evropske) književnosti novoga vijeka obilje i raznovrsnost modernih tema, djelomice i novonastalih književnih vrsta i stilskih postupaka." Antika je, osim toga, uz latinski jezik baratala još samo grčkim, dok je u novom vijeku pojava književnih jezika evropskih naroda latinski stavila u sasvim nov po-

ložaj. Odnos opusa pojedinih autora na narodnom i latinskom jeziku, komplementarnost latinističke književnosti i književnosti na narodnom jeziku, kao i promijenjene okolnosti društvene sredine u kojoj i pisac i latinski jezik egzistiraju – sve će to uvjetovati i metodološki pomak od klasičnofiloloških metoda prema metodama neofilologijā, a da se pri tom pomaku ne pređe ni u jednu krajnost. Pojava neolatinske književnosti jedinstven je i vrlo utjecajan fenomen evropske književnosti. Interes stručnjaka s različitih područja, kao i stručnjaka koji se za ovo područje tek obrazuju, omogućit će u budućnosti vrlo zanimljiva istraživanja, i vrlo vrijedne rezultate.

Drugi članak u ovom dvobroju **Umjetnosti riječi** **Oko "pseudokvantitativnoga" stiha u hrvatskoj klasičkoj metrici** Miroslava Kravara jedna je od brojnih studija ovog autora koje se okreću temi pretvorbe kvantitativne versifikacije antike u akcenatski stih našeg doba.

Dosadašnje studije M. Kravara u toj su transformaciji ocrtale razne stupnjeve koje je autor potkrijepio velikim brojem primjera iz evropske litarature. U hrvatskoj je metrici autor pronašao četiri faze razvoja: 1. razdoblje pseudokvantitativnog stiha (od XVII do prve polovice XIX stoljeća); 2. razdoblje kvantitativnog stiha (Katančićeva metrika, druga polovica XVIII st.); 3. kvantitativno-akcenatski stih druge polovice XIX st.), i 4. čisti akcenatski (ili tonski) stih (od druge polovice XIX st. do danas). Premda je većinu pojava i pojmova vezanih uz tu temu razložio u prethodnim studijama, autor je u ovoj studiji detaljno analizirao i pojam pseudokvantitativnog stiha. Tom je tipu stiha sam autor dao naziv "pseudokvantitativan stih", no njegovu su pojavu već i prije zapazili razni proučavatelji metrike 16, 17. i 18. st. Riječ je,

zapravo, o nedosljedno kvantitativno građenom stihu ili, češće, proizvoljnom kvantitativnom stihu. Kako se krajem antike već gubio osjećaj za kvantitativan ritam stihova, često se događa da umjesto kvantiteta autori posizu za akcentom kao osnovom ritma stiha. Pokušaj rekonstrukcije antičke kvantitativne metrike doveo je do skandiranja kao pokušaja izvođenja originalnog kvantitativnog stiha. Između čisto kvantitativnog metra i akcenatske metrike, dakle, nalazi se čitav spektar pokušaja prilagođivanja kvantitativnog stiha novoj situaciji u kojoj postoji samo akcenatski ritam. Najveći je dio tih pokušaja ostao nedosljedan u pretvorbi, a to je, prema autoru, pseudokvantitativan stih. Nastanak takvih stihova ne možemo pripisati nepoznavanju antičke metrike, navodi autor – kao odgovor Ivanu Slamnigu koji ovo gledište osporava – već nepoznavanju metrike vlastita jezika, dijalekta ili govora i oslanjanje pjesnika na vlastito uho. U kojoj će mjeri rezultati takva stihotvorstva biti uspješni, zavisilo je od napora pojedinaca. Katančić je, na primjer, za svoje stihove izradio i vlastiti prozodijski pravilnik. Uz njegovu pomoć Katančić je mogao postići pravilne kvantitativne stihove. No većina je pjesnika u tome ostala na pola puta – služili su se pseudokvantitativnim stihom. Dakako, i među tvorcima ovakvih stihova nastajala su različita rješenja, no ona su ovisila o osobinama jezične građe, te o njezinoj prozodijskoj strukturi, završava autor.

Zlatko Šešelj